

MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA SHIKAST YETKAZISHNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI (OBYEKTIV VA SUBYEKTIV BELGILAR TAHLILI)

Керимбаев Рахат Парахатович

Нукус шаҳар ИИБ ТКХ катта тезкор вакили
майор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21622194>

Annotatsiya: ushbu maqolada mulkka qarshi jinoyatlarning bir turi bo'lgan mulkni qasddan nobud qilish yoki unga shikast yetkazish jinoyatining jinoiy-huquqiy tavsifi tahlil qilingan. Jinoyat tarkibining obyektiv va subyektiv belgilari ob'ekt, predmet, obyektiv tomon, sub'ekt hamda subyektiv tomon alohida-alohida yoritilgan, mazkur jinoyatni qo'shni tarkiblardan (o'g'irlik, talon-toraj, ehtiyotsizlik oqibatida zarar yetkazish) farqlash mezonlari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligidagi o'xshash normalar bilan qiyosiy tahlil o'tkazilib, amaldagi qonun hujjatlarini takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mulk, mulkka qarshi jinoyatlar, mulkni qasddan nobud qilish, mulkka shikast yetkazish, jinoyat tarkibi, obyektiv belgilar, subyektiv belgilar, ayb, to'g'ridan-to'g'ri qasd, jinoiy javobgarlik.

Аннотация: В данной статье проведен уголовно-правовой анализ преступления, связанного с умышленным уничтожением или повреждением имущества, являющегося одним из видов преступлений против собственности. Отдельно рассмотрены объективные и субъективные признаки состава преступления, включая объект, предмет, объективную сторону, субъект и субъективную сторону. Определены критерии разграничения данного преступления со смежными составами, такими как кража, хищение и причинение имущественного ущерба по неосторожности. Кроме того, проведен сравнительно-правовой анализ аналогичных норм уголовного законодательства зарубежных государств и разработаны научно обоснованные предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: собственность, преступления против собственности, умышленное уничтожение имущества, умышленное повреждение имущества, состав преступления, объективные признаки, субъективные признаки, вина, прямой умысел, уголовная ответственность.

Abstract: This article provides a criminal law analysis of the offense of intentional destruction of or damage to property, which constitutes one of the categories of crimes against property. The objective and subjective elements of the offense, including the object, subject matter, objective aspect, subject, and subjective aspect of the crime, are examined separately. The study identifies the criteria for distinguishing this offense from related crimes, such as theft, misappropriation of property, and causing property damage through negligence. Furthermore, a comparative legal analysis of similar provisions in the criminal legislation of foreign countries is conducted, and scientifically grounded proposals are developed for improving the current legislation.

Keywords: property, crimes against property, intentional destruction of property, intentional damage to property, elements of a crime, objective elements, subjective elements, guilt, direct intent, criminal liability.

Mulk munosabatlari - har qanday davlat va jamiyat iqtisodiy tizimining tayanch bo'g'ini bo'lib, uning barqaror rivojlanishi ko'p jihatdan mulkiy munosabatlarning huquqiy jihatdan qanchalik ishonchli himoyalanganligiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining tegishli qoidalarida mulkning xilma-xil shakllari tan olinishi, ularning teng huquqliligi va davlat tomonidan bab-baravar himoya qilinishi mustahkamlangan. Ushbu konstitutsiaviy qoida jinoyat qonunchiligida ham o'z aksini topib, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining Maxsus qismida mulkka qarshi jinoyatlarga alohida bob bag'ishlangan.

Mazkur bobda nazarda tutilgan jinoyatlar orasida mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish (Jinoyat kodeksining 173-moddasi) alohida o'rin tutadi. Boshqa mulkiy jinoyatlardan (o'g'irlik, talon-toroj, firibgarlik va h.k.) farqli o'laroq, bu jinoyatda aybdor shaxs begona mulkni o'ziga yoki boshqa shaxslarga o'tkazish maqsadini ko'zlamaydi, balki uni yo'q qilish yoxud ishdan chiqarishga qaratilgan harakatlar sodir etadi. Aynan shu xususiyat mazkur jinoyat tarkibining obyektiv va subyektiv belgilarini alohida ilmiy tahlil qilishni taqozo etadi.

Jinoyat huquqi nazariyasida jinoyat tarkibi deganda, qonunda ko'rsatilgan, muayyan ijtimoiy xavfli qilmishni jinoyat sifatida tavsiflovchi obyektiv va subyektiv belgilar majmui tushuniladi. An'anaviy ravishda jinoyat tarkibi to'rtta elementdan iborat: jinoyat ob'ekti, obyektiv tomoni, sub'ekti va subyektiv tomoni. Ushbu elementlarning har biri o'z navbatida majburiy va ixtiyoriy (fakultativ) belgilarga bo'linadi. Mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish jinoyatini huquqiy tahlil qilishda ham aynan shu klassik sxemadan foydalanish maqsadga muvofiqdir, chunki bu jinoyatning har bir tarkibiy elementi o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Jinoyatning ob'ekti va predmeti. Mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish jinoyatining bevosita ob'ekti mulkdorning yoxud boshqa qonuniy egasining mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish huquqlari bilan bog'liq mulkiy munosabatlardir. Ayrim hollarda, agar jinoyat umumiy xavfli usul bilan masalan, yong'in qo'yish, portlatish sodir etilsa yoki inson hayoti va sog'lig'iga xavf tug'dirsa, jinoyatning qo'shimcha (fakultativ) ob'ekti sifatida jamoat xavfsizligi yoxud shaxsning hayoti va sog'lig'i ham namoyon bo'lishi mumkin.

Jinoyatning predmeti - moddiy dunyoning boshqa shaxsga tegishli bo'lgan, iqtisodiy qiymatga ega bo'lgan har qanday buyumi ko'chmas va ko'chmas bo'lmagan mulk, moddiy boyliklar hisoblanadi. Predmetning muhim belgisi shundaki, u aybdor uchun begona bo'lishi, ya'ni uning mulkchilik huquqi ob'ekti bo'lmasligi lozim. Shaxsning o'z mulkini nobud qilishi yoki unga zarar yetkazishi, agar bu bilan boshqa shaxslarning huquqlari masalan, garov yoki ijara munosabatlari, umumiy mulkdorlik buzilmasa, umuman jinoyat tarkibini tashkil etmaydi.

Jinoyatning obyektiv tomoni. Jinoyatning obyektiv tomoni qilmishning tashqi ko'rinishini tavsiflaydi va u uch majburiy belgidan iborat: ijtimoiy xavfli harakat, ijtimoiy xavfli oqibat hamda ular o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqligi. Bu moddiy tarkibli jinoyat bo'lib, jinoyat faqat qonunda ko'rsatilgan oqibat mulkka katta miqdorda zarar yetkazish real ravishda yuzaga kelgan paytdan e'tiboran tugallangan deb hisoblanadi. Qonun ikkita mustaqil harakat shaklini nazarda tutadi

mulkni nobud qilish - buyumning butunlay yo'q qilinishi, uni asl xususiyatlariga muvofiq ishlatish imkoniyatining qaytarib bo'lmaydigan tarzda yo'qolishi masalan, buyumning yondirib yuborilishi, sindirib tashlanishi.

mulkka zarar yetkazish - buyumning qisman shikastlanishi, uning iqtisodiy qiymati yoki foydalanish xususiyatlarining pasayishi, biroq ta'mirlash (tiklash) orqali uni yana ishga yaroqli

holatga keltirish imkoniyatining saqlanib qolishi. Ushbu ikki tushunchani bir-biridan farqlash amaliy ahamiyatga ega, chunki u yetkazilgan zararining miqdorini va, tegishlicha, javobgarlik chegaralarini belgilashda hisobga olinadi. Jinoyat faqat qonunda nazarda tutilgan miqdordagi (katta miqdordagi) mulkiy zarar yuzaga kelgandagina tugallangan deb topiladi; aks holda qilmish fuqarolik-huquqiy nizo yoxud ma'muriy huquqbuzarlik doirasida baholanishi mumkin. Sabab-oqibat bog'liqligini isbotlash ya'ni aynan aybdorning harakati zarar kelib chiqishining bevosita sababi bo'lganligini aniqlash har bir aniq holatda tergov va sud amaliyoti oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Jinoyatning sub'ekti. Mazkur jinoyatning sub'ekti umumiy sub'ekt, ya'ni jinoyat sodir etilgan paytda qonunda belgilangan javobgarlik yoshiga to'lgan va aqli raso jismoniy shaxs. Jinoyat kodeksining Umumiy qismida nazarda tutilganidek, jinoiy javobgarlik yoshi umumiy tartibda o'n olti yoshdan boshlanadi; qonunda alohida ko'rsatilgan og'ir jinoyatlar ro'yxatiga kiritilmagan ushbu tarkib bo'yicha ham aynan shu umumiy qoida qo'llaniladi. Aqli norasolik holatida jinoyat sodir etilgan paytda o'z harakatlarining ijtimoiy xavfli xususiyatini anglay olmagan yoki ularni boshqara olmagan shaxs jinoiy javobgarlik istisno etiladi, bunday shaxslarga nisbatan tibbiy xarakterdagi majburlov choralari qo'llanilishi mumkin.

Jinoyatning subyektiv tomoni. Subyektiv tomon - jinoyatning ichki, psixologik mazmunini ifodalaydi va ayb, motiv hamda maqsad kabi belgilarni o'z ichiga oladi. Mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish jinoyati faqat qasddan sodir etilishi mumkin, bu moddaning nomidayoq mustahkamlangan majburiy belgidir. Amaliyotda bu jinoyat asosan to'g'ridan-to'g'ri qasd bilan sodir etiladi: aybdor o'z harakatining ijtimoiy xavfliligini anglaydi, mulkning nobud bo'lishi yoki unga zarar yetishini oldindan ko'radi va bunday oqibatning yuzaga kelishini xohlaydi. Shu bilan birga, egri qasd shaklida sodir etilishi ham nazariy va amaliy jihatdan istisno qilinmaydi masalan, aybdor boshqa maqsad o'ch olish, shov-shuv chiqarish bilan harakat qilib, mulkka zarar yetishiga befarq loqayd munosabatda bo'lganda. Ehtiyotsizlik oqibatida masalan, ehtiyotsizlik bilan yoqilg'i bilan ishlash qoidalarini buzish natijasida mulkka zarar yetkazilishi ushbu tarkibni tashkil etmaydi va, holatlarga qarab, fuqarolik-huquqiy javobgarlik yoxud boshqa maxsus normalar asosida baholanadi. Ana shu jihatdan, mazkur jinoyatning subyektiv tomonini to'g'ri aniqlash uni ehtiyotsizlik bilan sodir etilgan mulkiy zarar yetkazishdan hamda talon-toroj shakllaridan bunda maqsad begona mulkni g'ayriqonuniy o'zlashtirish farqlashning asosiy mezonini hisoblanadi. Motiv va maqsad ushbu tarkibda, umuman olganda, majburiy belgi sifatida ko'rsatilmagan, biroq ularning aniqlanishi jazoni individuallashtirish, shuningdek qilmishni boshqa jinoyatlardan masalan, xuligonlik yoki terrorizm belgilaridan farqlash uchun katta ahamiyatga ega.

Ko'pchilik xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligida mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish uchun javobgarlik alohida modda sifatida mustahkamlangan. Xususan, Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 167-moddasi "Begona mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish" deb nomlanib, tarkibning asosiy va malakalashtirilgan turlarini alohida qismlarda tartibga soladi. Qozog'iston Respublikasi va Qirg'iz Respublikasi jinoyat kodekslarida ham o'xshash tarkiblar mavjud bo'lib, ularda ham asosiy e'tibor aybning qasddan ekanligiga hamda yetkazilgan zararining miqdoriga qaratilgan.

Bunday qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, mulkka nisbatan yo'q qilish yoxud zarar yetkazish xarakteridagi tajovuzlarni jinoyat sifatida taqiqlash umumjahon huquqiy amaliyotida keng tarqalgan yondashuv hisoblanadi, biroq har bir davlat milliy qonunchiligida jinoyat tarkibining chegaralarini masalan, zarar miqdori mezonlarini o'ziga xos tarzda belgilaydi.

Yuqorida keltirilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish jinoyati o'ziga xos obyektiv va subyektiv belgilarga ega bo'lib, uni to'g'ri malakalashtirish uchun, avvalambor, "nobud qilish" va "zarar yetkazish" tushunchalarini, ikkinchidan, aybning qasddan ekanligini, uchinchidan, yetkazilgan zararining aniq miqdorini har tomonlama isbotlash zarur. Amaliyotda ushbu jinoyatni fuqarolik-huquqiy nizolardan hamda ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilgan mulkiy zarardan farqlashda ba'zan qiyinchiliklar yuzaga kelishi kuzatiladi. Shu munosabat bilan quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz: birinchidan, qonun hujjatlarida yoxud tegishli sud amaliyoti umumlashtirmalarida "mulkni nobud qilish" va "unga zarar yetkazish" tushunchalarining me'yoriy ta'riflarini aniqroq mustahkamlash; ikkinchidan, mazkur jinoyat tarkibini talon-toraj shakllaridan hamda ehtiyotsizlik bilan sodir etilgan huquqbuzarliklardan farqlash mezonlarini sud-tergov amaliyoti uchun uslubiy tavsiyalar shaklida ishlab chiqish; uchinchidan, xorijiy davlatlarning ijobiy tajribasini hisobga olgan holda, yetkazilgan zarar miqdoriga qarab javobgarlikni tabaqalashtirish tizimini yanada takomillashtirish. Ushbu takliflarning amalga oshirilishi mulk munosabatlarining jinoiy-huquqiy himoyasini kuchaytirishga, shuningdek amaliyotda ushbu tarkibni qo'llash bilan bog'liq xatoliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi, 1994-yil 22-sentyabr (2026-yil holatiga ko'ra amaldagi tahriri). — 173-modda. // <https://lex.uz/docs/-111453>
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi, 1994-yil 22-sentyabr.
3. Fayzullayev A. Mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish uchun jinoiy javobgarlik tushunchasi, mazmuni va mohiyati // O'zMU "Huquqiy fanlar" kafedra ilmiy maqolalar to'plami.
4. Rossiya Federatsiyasining Jinoyat kodeksi, 167-modda. "Умышленное уничтожение или повреждение имущества".
5. Rustamboyev M.X. Jinoyat huquqi. Maxsus qism (darslik). — Toshkent: TDYU nashriyoti.
6. Qozog'iston Respublikasining Jinoyat kodeksi (2014-yil 3-iyul).